

Σχέση συμπεριφοράς και κοινωνιομετρικής θέσης σε Ελληνες μαθητές της Γ' και Δ' Δημοτικού

Σ. Τριλίβα και G. Chimienti

*Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης,
Institute for Women's Studies in the Arab World, Beirut University College*

Στην έρευνά αυτή ζητήθηκε από 105 παιδιά της Γ' και Δ' Δημοτικού να χαρακτηρίσουν συνομηλίκους ως προς τις έννοιες της αποδοχής και της απόρριψης, χρησιμοποιώντας 28 θετικούς και αρνητικούς χαρακτηρισμούς συμπεριφοράς. Και στα αγόρια και στα κορίτσια αποδόθηκαν εξίσου κοινωνικά προσανατολισμένες συμπεριφορές. Οι βαθμολογίες αποδοχής και απόρριψης εμφάνισαν μια ελαφρώς μόνο αρνητική συσχέτιση μεταξύ τους. Η αποδοχή συνομηλίκου συσχετίστηκε σε μεγάλο βαθμό με χαρακτηρισμούς κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς, ενώ η απόρριψη συνομηλίκου παρουσίασε σημαντική συσχέτιση με τις βαθμολογίες τόσο των επιθετικών / αντικοινωνικών όσο και των κοινωνικά προσανατολισμένων χαρακτηρισμών. Η απόρριψη συσχετίστηκε στενότερα με επιθετικές συμπεριφορές στα αγόρια, ενώ η δημοτικότητα παρουσίασε στενότερη συσχέτιση με κοινωνικά προσανατολισμένες συμπεριφορές στα κορίτσια. Τα προφίλ συμπεριφοράς των κοινωνιομετρικών ομάδων ήταν παρόμοια με εκείνα των αμερικανών παιδιών: τα δημοφιλή παιδιά συγκέντρωσαν χαμηλούς χαρακτηρισμούς για επιθετικές / αντικοινωνικές συμπεριφορές και υψηλούς για κοινωνικά προσανατολισμένες συμπεριφορές, τα απορριπτέα παιδιά συνδύαζαν χαρακτηριστικά και των απορριπτέων (υψηλή επιθετικότητα) και των δημοφίλων (υψηλή κοινωνικότητα) παιδιών, τα παραμελημένα παιδιά έλαβαν χαμηλότερους χαρακτηρισμούς σε αρκετές συμπεριφορές, όμως σε γενικές γραμμές η βαθμολογία τους πλησίασε το μέσο όρο. Σε γενικές γραμμές, υπήρξαν ελάχιστες ενδείξεις για διαφορές μεταξύ των παιδιών της Ελλάδας και της Αμερικής, παρέχοντας έτσι επιπλέον έρεισμα για την γενικότητα ύπαρξης σε παιδιά δημοτικού σχολείου των παρακάτω στοιχείων: (α) των διαδικασιών που διαμορφώνουν τις σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων, (β) της σπουδαιότητας των επιθετικών συμπεριφορών για την κατάκτηση κοινωνικής θέσης μεταξύ των αγοριών και εκείνης των κοινωνικά προσανατολισμένων συμπεριφορών για την κατάκτηση κοινωνικής θέσης μεταξύ των κοριτσιών, και (γ) της συνεισφοράς των χαρακτηριστικών κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς στον προσδιορισμό τόσο της αποδοχής όσο και της απόρριψης μεταξύ συνομηλίκων.

Εισαγωγή

Ενα μεγάλο μέρος της εμπειρικής έρευνας, η οποία συνεχώς εμπλουτίζεται με νέα στοιχεία, είναι αφιερωμένο στη μελέτη των σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων και στον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται με τη μετέπειτα προσαρμογή. Οι Parker και Asher (1987), σε μια εκτεταμένη κριτική ανασκόπηση, αναφέρουν ό-

τι τα συμπεράσματα ερευνών αποδεικνύουν ότι τα παιδιά με χαμηλό βαθμό αποδοχής και υψηλή επιθετικότητα έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμφανίσουν προβλήματα αργότερα, ιδιαίτερα εγκτάλειψη του σχολείου και εγκληματική συμπεριφορά.

Σε μια διαχρονική μελέτη με αγόρια και κορίτσια της πέμπτης βαθμίδας, η απόρριψη συνομηλίκου προέβλεψε την

εμφάνιση εξωτερικευμένων προβλημάτων συμπεριφοράς στην εφηβεία (Kupersmidt and Coie, 1990). Σε μια άλλη, επίσης διαχρονική μελέτη, με παιδιά της τρίτης βαθμίδας (Coie, Lochman, Terry & Hyman, υπό έκδοση), η κοινωνική θέση του παιδιού μεταξύ των συνομηλίκων προέβλεπε τις διαταραχές που αναφέρθηκαν από τους γονείς και τη σχολική προσαρμογή έτσι όπως αξιολογήθηκε από το δάσκαλο τέσσερα χρόνια αργότερα. Υπάρχουν ενδείξεις ότι ακόμα και κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου του νηπιαγωγείου, η πρώιμη απόρριψη συνομηλίκου σχετίζεται με ανεπαρκή σχολική προσαρμογή και χαμηλότερη σχολική απόδοση (Ladd, 1990). Σε μια άλλη επίσης διαχρονική μελέτη, με παιδιά της τρίτης βαθμίδας (Coie, Lochman, Terry & Hyman, υπό έκδοση), η κοινωνική θέση του παιδιού μεταξύ των συνομηλίκων προέβλεπε τις διαταραχές που αναφέρθηκαν από τους γονείς και τη σχολική προσαρμογή έτσι όπως αξιολογήθηκε από το δάσκαλο τέσσερα χρόνια αργότερα. Υπάρχουν ενδείξεις ότι ακόμα και κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου του νηπιαγωγείου, η πρώιμη απόρριψη συνομηλίκου σχετίζεται με ανεπαρκή σχολική προσαρμογή και χαμηλότερη σχολική απόδοση (Ladd, 1990).

Η βαρύτητα και το πλήθος των μαρτυριών αυτών έχουν μεγάλο θεωρητικό και εμπειρικό ενδιαφέρον όσον αφορά τις σχέσεις συνομηλίκων μεταξύ τους παιδιών και την ανάπτυξη της κοινωνικής ικανότητας. Το ενδιαφέρον αυτό κάνει αισθητή την εμφάνιση του στις πολλαπλές προσπάθειες αναγνώρισης και εντοπισμού εκείνων των κοινωνικών δεξιοτήτων οι οποίες συνδέονται στενότερα με την αποδοχή συνομηλίκου και του σχεδιασμού επαρκών και αποτελεσματικών παρεμβάσεων ώστε να βοηθηθούν τα λι-

γότερο δημοφιλή και, κατά συνέπεια, πιο ευάλωτα νεαρά άτομα να αναπτύξουν τις απαραίτητες κοινωνικές δεξιότητες.

Ενώ στο παρόν άρθρο θα ασχοληθούμε με το πρώτο από αυτά τα θέματα, σε μελλοντικό άρθρο μας θα αναφερθούμε στην εφαρμογή ενός προγράμματος εκπαίδευσης κοινωνικών δεξιοτήτων σε παιδιά του Δημοτικού Σχολείου στην Ελλάδα.

Η σημασία των πρώιμων σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων είχε αναφερθεί από τους ερευνητές πριν από αρκετές δεκαετίες (αναρίθμητες μελέτες των δεκαετιών του 1950, του 1960 και του 1970 περιλαμβάνονται στο κεφάλαιο ανασκόπησης των Coie, Dodge & Kupersmidt, 1990). Ομως, η πρόσφατη πρόοδος στις μεθόδους παρατήρησης, στις διαδικασίες κωδικοποίησης και κοινωνιομετρικής ταξινόμησης άσκησαν σημαντική επιρροή στον προσανατολισμό και στην κατεύθυνση της έρευνας. Οι Coie, Dodge και Coppotelli (1982) επινόησαν ένα δυσδιάστατο σύστημα κοινωνιομετρικής ταξινόμησης με χαρακτηρισμούς συνομηλίκων για ευαρέσκεια ή αποδοχή (Α) και δυσαρέσκεια ή απόρριψη (Δ), σε αντίθεση με την προγενέστερη έρευνα που βασιζόταν σε ένα μονής κατεύθυνσης, συχνά θετικό, δείκτη θέσης. Σαν αποτέλεσμα, μπόρεσαν να κατατάξουν τα παιδιά σε «δημοφιλή» (υψηλό Α, χαμηλό Δ), «απορριπτέα» (χαμηλό Α, υψηλό Δ), «παραμελημένα» (χαμηλό Α, χαμηλό Δ), «αμφιλεγόμενα» (υψηλό Α, υψηλό Δ), και «μεσαιά» (μέσο Α, μέσο Δ). Όταν ζήτησαν από τα παιδιά να κατονομάσουν τους συμμαθητές τους που ταίριαζαν καλύτερα στις διάφορες περιγραφές συμπεριφοράς, εμφανίστηκαν ξεχωριστά «προφίλ» συμπεριφοράς για κάθε μια (μη προσκείμενη στο μέσο όρο) κοινωνιομετρική θέση.

Ο Coie και οι συνεργάτες του διαπίστωσαν ότι τα δημοφιλή παιδιά συγκέντρωσαν υψηλή βαθμολογία όσον αφορά τη συνεργασία και την ικανότητα ηγείσθαι, αλλά χαμηλούς βαθμούς όσον αφορά τις διαμάχες και τη διατάραξη της ομάδας, σε αντίθεση με τα απορριπτέα παιδιά, που παρουσίασαν το αντίθετο σχήμα χαρακτηρισμών. Ενας συνδυασμός θετικών (συνεργασία) και αρνητικών (διαμάχες, διατάραξη) συμπεριφορών χαρακτήριζε τα αμφιλεγόμενα παιδιά, ενώ τα παραμελημένα ελάμβαναν χαμηλούς βαθμούς σε όλα τα χαρακτηριστικά συμπεριφοράς.

Αυτός ο τύπος συσχετίσεων κοινωνικής θέσης (συνεργατικότητα με υψηλή θέση και επιθετικότητα με χαμηλή θέση) ισχύει και για τα αγόρια και για τα κορίτσια (Cantrell and Prinz, 1985) και εμφανίζεται σταθερά σ' ένα ευρύ φάσμα ηλικιών: προσχολική (Wasik, 1987 Denham et al., 1990), πρώτες τάξεις του σχολείου (Coie et al 1982) και μεσαίες τάξεις (Parkhurst and Asher, 1992). Υπάρχουν επίσης αξιοσημείωτες ενδείξεις για εξελικτική σταθερότητα της απορριπτέας θέσης κατά τις βαθμίδες εκπαίδευσης πέντε έως δέκα (Coie and Dodge, 1983).

Οι πρόσφατες έρευνες των συσχετίσεων κοινωνικής θέσης στην ομάδα έχουν επεκταθεί σε πολλές περιοχές και χρησιμοποιούν ποικίλες μεθόδους, συμπεριλαμβανομένων των χαρακτηρισμών από συνομηλίκους, των βαθμολογήσεων από το δάσκαλο και της φυσικής παρατήρησης (Coie and Dodge 1988). Με αυτό τον τρόπο καθιστούν δυνατό το βαθύτερο και πληρέστερο προσδιορισμό του «προφίλ» των συμπεριφορών που διαπιστώθηκαν να σχετίζονται με κάθε μια από τις τέσσερις ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης.

Τα αμφιλεγόμενα παιδιά βρέθηκε ότι επιδεικνύουν χαρακτηριστικά των απορ-

ριπτέων παιδιών (επιθετικά, ενοχλητικά, οξύθυμα) και των δημοφιλών παιδιών (καλοί αθλητές), ενώ το επίπεδο της αξιολογούμενης από συνομηλίκους συνεργατικότητας τους ενέτασσε μεταξύ των δύο αυτών ομάδων (Coie, Finn and Krehbiel, 1984, στο Coie et al., 1990).

Τα αποτελέσματα του καταλόγου αξιολόγησης συμπεριφοράς από τη σκοπιά του δασκάλου έδειξαν ότι τα απορριπτέα και αμφιλεγόμενα παιδιά παρουσίασαν υψηλότερα ποσοστά από τα παραμελημένα και τα δημοφιλή όσον αφορά τις λεκτικές και σωματικές μορφές επιθετικότητας, τα απορριπτέα παιδιά σημείωσαν τα χαμηλότερα ποσοστά όσον αφορά την πειθαρχία σε κανόνες και τη διαπροσωπική ευαισθησία, και αντιμετώπισαν μεγαλύτερη δυσκολία στην ενσωμάτωση σε ομάδες συνομηλίκων κατά τη διάρκεια του παιγνιδιού (Coie and Dodge, υπό έκδοση). Σε μια άλλη μελέτη, τα απορριπτέα παιδιά χαρακτηρίστηκαν από τους συνομηλίκους τους ως επιθετικά, ενοχλητικά, με τάση παραβίασης των κανόνων και αδιάφορα για τις επιπτώσεις της συμπεριφοράς τους στα άλλα παιδιά (Carlson, Lahey and Neeper 1984).

Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο φυσικής παρατήρησης στην τάξη και το χώρο παιγνιδιού, οι Dodge, Coie και Brakke (1982) βρήκαν ότι τα απορριπτέα (σε σύγκριση με τα μεσαία και τα δημοφιλή) παιδιά ήταν πιο επιθετικά και συχνότερα μόνα, με μικρή ή καθόλου συμμετοχή σε ομαδικές ή ατομικές εργασίες και αντιμετώπιζε με προσβλητικές αρνήσεις στις κοινωνικές τους προσεγγίσεις. Σε μια άλλη μελέτη παρατήρησης, ο Ladd (1983) επεσήμανε τις ποιοτικές διαφορές στις αλληλεπιδράσεις συνομηλίκων μεταξύ δημοφιλών, απορριπτέων και μεσαίων ομάδων. Η δημοφιλής ομάδα

σημείωνε πολύ υψηλά ποσοστά στο συνεργατικό παιχνίδι και στην κοινωνική συζήτηση, τα απορριπτέα παιδιά παρουσίαζαν πολύ χαμηλά ποσοστά σ' αυτά τα χαρακτηριστικά, αλλά πολύ υψηλά στους καβγάδες και στην απομόνωση στο χώρο παιχνιδιού.

Οι ερευνητές δεν αγνόησαν τη μελέτη των γνωστικών συσχετίσεων των διαφορών κοινωνικής θέσης. Τα δημοφιλή παιδιά βρέθηκε να έχουν πιο αποτελεσματικές δεξιότητες έκφρασης απόψεων και ανάληψης ρόλων, σε σύγκριση με τα μη δημοφιλή παιδιά (Goldman, Corsini and Dellrioste, 1980). Τα απορριπτέα παιδιά είχαν λιγότερες πιθανότητες από τα δημοφιλή να εμφανίζουν θετική αντίληψη εαυτού και τα αμφιλεγόμενα παιδιά παρουσίασαν μικρότερη εκτίμηση εαυτού σε σύγκριση με τα δημοφιλή (Boivin and Begin, 1989). Οι Patterson, Kupersmidt και Griester (1990) βρήκαν ότι μόνο τα απορριπτέα παιδιά υπερεκτιμούσαν τη κοινωνική τους ικανότητα και συμπεριφορά (συγκρινόμενα με αντικειμενικές εκτιμήσεις).

Μια μερίδα ερευνητών υποστηρίζουν ότι τα προβλήματα στη συμπεριφορά αποτελούν την κύρια αιτία της χαμηλής θέσης μεταξύ των συνομηλίκων, σε αντίθεση με την εναλλακτική υπόθεση (η οποία ενισχύεται από τα ερευνητικά δεδομένα εξίσου με την πρώτη άποψη) ότι είναι οι διαταραγμένες σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων οι οποίες παράγουν τις παρατηρούμενες διαταραχές στην κοινωνική συμπεριφορά. Ένας τρόπος προσέγγισης είναι η παρατήρηση των αναπτυσσόμενων σχέσεων μεταξύ συνομηλίκων σε ομάδες παιχνιδιού, που μόλις έχουν σχηματιστεί. Σε μια μελέτη, οι Dodge, Coie, Pettit και Price (1990) βρήκαν ότι αγόρια της πρώτης και τρίτης βαθμίδας, που απορρίφθηκαν στις τάξεις τους και που

αργότερα έλαβαν βαθμολογίες χαμηλής προτίμησης, στην ομάδα παιχνιδιού επέδειξαν χαμηλά επίπεδα θετικής κοινωνικής αλληλεπίδρασης μαζί με υψηλά επίπεδα μοναχικού παιχνιδιού. Εκείνοι που ήταν δημοφιλείς και που αργότερα έλαβαν βαθμολογίες υψηλής προτίμησης, στην ομάδα παιχνιδιού επέδειξαν λιγότερη μοναχική δραστηριότητα και αφιέρωσαν περισσότερο χρόνο σε κοινωνική συζήτηση και ηγετικές δραστηριότητες. Αυτοί οι τύποι συμπεριφοράς ήταν ήδη παρόντες στις πρώτες συναντήσεις των παιδιών, άρα προηγούντο της εμφάνισης της κοινωνικής θέσης του παιδιού μέσα στην ομάδα. Η περίπτωση με τις επιθετικές συμπεριφορές δεν ήταν και τόσο σαφής. Ο Dodge και οι συνεργάτες του (1990) βρήκαν ότι η αντίδραση στην επιθετικότητα δεν ήταν πάντα απόρριψη / δυσαρέσκεια, σε αντίθεση με προηγούμενα ευρήματα του ίδιου (Dodge, 1983). Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι σε πλαίσια όπου η επιθετικότητα είναι ο κανόνας της ομάδας, η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να μην οδηγήσει σε απόρριψη (Wright, Giammaro and Parad 1986).

Όλες οι έρευνες που αναφέρθηκαν αφορούν παιδιά στην Αμερική. Οσον αφορά άλλες πολιτισμικές ομάδες έχουν γίνει λίγες μελέτες σε περιορισμένες μόνο πλευρές του θέματος συμπεριλαμβανομένων διαφορών ερευνών μεταξύ μαύρων Αμερικανών (Coie et al, 1984 και Coie et al υπό έκδοση), μιας έρευνας για τους Γαλλο-Καναδούς (Boivin and Begin, 1989), και κάποιας εργασίας πάνω σε παιδιά στη Σκωτία και στην Αγγλία (επισκόπηση από τους Smith and Cowie, 1988).

Η παρούσα έρευνα αποτελεί ένα πρώτο βήμα στη μελέτη της κοινωνιομετρικής θέσης μεταξύ παιδιών στην Ελλάδα, και ως τέτοια έχει το διπλό στόχο (α) να

συγκρίνει τα εμπειρικά ευρήματα για τα Ελληνόπουλα με εκείνα που έχουν δημοσιευτεί στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία και (β) να διευρύνει την κατανόηση και τις γνώσεις μας σε ό,τι αφορά τις σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων και τους παράγοντες που τις επηρεάζουν. Οι συγκεκριμένοι στόχοι της παρούσας μελέτης ήταν οι εξής.

(1) Η συγκέντρωση βασικών περιγραφικών δεδομένων ώστε να καταστεί δυνατή η σύγκριση των επιθετικών, αντικοινωνικών και κοινωνικά προσανατολισμένων συμπεριφορών αγοριών και κοριτσιών.

(2) Η μελέτη της σχέσης μεταξύ της θέσης του παιδιού στην ομάδα των συνομηλίκων και των αξιολογούμενων από συνομηλίκους αντικοινωνικών και κοινωνικά προσανατολισμένων συμπεριφορών, ιδιαίτερα σε σχέση με το ερώτημα εάν η απόρριψη και η δημοτικότητα σχετίζονται με παρόμοιο τρόπο με θετικές και αρνητικές συμπεριφορές.

(3) Η σκιαγράφηση «προφίλ» συμπεριφοράς καθεμίας από τις κοινωνιομετρικές ομάδες, με βάση τις αξιολογήσεις των Ελληνόπουλων για τους συνομηλίκους τους, με σκοπό τη σύγκρισή τους με τα «προφίλ» συμπεριφοράς που παραθέτουν οι ερευνητές στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΓΜΑ

Στην έρευνα έλαβαν μέρος 105 παιδιά ηλικίας 8 έως 10 ετών. Τα παιδιά (53 αγόρια και 52 κορίτσια) παρακολούθησαν τη Γ' Δημοτικού ($n=48$) και τη Δ' Δημοτικού ($n=57$) σε δύο διαφορετικά Δημοτικά Σχολεία στην Κρήτη.

Τα Σχολεία αποτελούν τμήμα του δημοσίου εκπαιδευτικού συστήματος σε έ-

να αστικό κέντρο, όπου δεν υπάρχουν καθόλου ιδιωτικά Δημοτικά Σχολεία, συγκεντρώνοντας ένα σώμα μαθητών από εντελώς ετερογενή κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Οι τάξεις είχαν παρόμοιο αριθμό αγοριών και κοριτσιών. Οι αξιολογήσεις συνομηλίκων έγιναν στις αρχές του Φεβρουαρίου, εξασφαλίζοντας έτσι ότι τα παιδιά είχαν τουλάχιστον πέντε μηνών εμπειρία μέσα στην ομάδα της τάξης. Η σταθερότητα της σύνθεσης της τάξης καταδεικνύεται από το γεγονός ότι μόνο ένα παιδί έφυγε από την ομάδα κατά τη διάρκεια των δέκα εβδομάδων που χώριζε τις αρχικές εκτιμήσεις από τον μετέπειτα έλεγχο, που αποσκοπούσε σε πληροφορίες σχετικές με την αξιοπιστία των μετρήσεων.

Διαδικασία αξιολόγησης

Η αξιολόγηση διεξήχθη σε δύο συνεδρίες 45 περίπου λεπτών η καθεμία και επαναλήφθηκε με τα μισά περίπου από τα παιδιά ($n=50$) μετά από δέκα εβδομάδες έτσι ώστε να εκτιμηθεί η αξιοπιστία με τη μέθοδο της επαναλαμβανόμενης μέτρησης (test-retest reliability). Ο έλεγχος της Δ' Τάξης έγινε από τον ένα από τους συγγραφείς (Σ.Τ.), ενώ ο έλεγχος της Γ' τάξης έγινε από τους δασκάλους των τάξεων, υπό την εποπτεία της Σ.Τ. Οι αξιολογήσεις περιλάμβαναν 31 χαρακτηριστικά συνομηλίκων (συμπεριλαμβανομένων και των θετικών και των αρνητικών περιγραφών συμπεριφοράς).

Επιλογές συνομηλίκων

Χρησιμοποιήθηκε μια διαδικασία παρόμοια με εκείνη που αναφέρθηκε από τον Evan (1982). Κάθε παιδί πήρε πολλά, διαδοχικά αριθμημένα αντίγραφα

του καταλόγου ονομάτων της τάξης, όπου ήταν καταγεγραμμένα σε μια στήλη τα αγόρια και σε μια άλλη στήλη τα κορίτσια, σε τυχαία σειρά, μαζί με τη φράση «κανένα αγόρι» ή «κανένα κορίτσι» στο τέλος κάθε στήλης. Κάθε φορά, που ο ερευνητής διάβαζε μεγαλόφωνα ένα χαρακτηριστικό συμπεριφοράς, τα παιδιά έβάζαν σε κύκλο τα ονόματα όσων συμμαθητών τους πίστευαν ότι ταίριαζαν στην περιγραφή. Η συστηματική εναλλαγή του χρώματος της σελίδας παρείχε στον ερευνητή έναν άμεσο τρόπο ελέγχου αν τα παιδιά είχαν πράγματι προχωρήσει στην επόμενη σελίδα. Η διαδικασία των απεριόριστων επιλογών παρέχει τα πλεονεκτήματα να γίνεται η υπόδειξη ενός παιδιού, ανεξάρτητα από το αν έχουν υποδειχθεί άλλα παιδιά και να προβλέπεται η πιθανότητα ότι κάποια ατομικά χαρακτηριστικά είναι περισσότερο ή λιγότερο συνηθισμένα σε διαφορετικές ομάδες τάξεων (Parkhurst and Asher, 1992).

Κλίμακες αξιολόγησης συνομηλίκου

Οι ερωτήσεις που αξιολογούν την αποδοχή συνομηλίκου, την απόρριψη συνομηλίκου και την επιθετικότητα όπως γίνεται αντιληπτή από τον συνομήλικο, προέρχονται από την κλίμακα 15 ερωτήσεων, που εκπονήθηκε από τον Walder και συν. (1961) και χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές διαπολιτιστικές έρευνες (βλ. Eron, 1982). Η κλίμακα δόθηκε σε ελληνική μετάφραση.

Η ακατέργαστη βαθμολόγηση της απόρριψης συνομηλίκου (*raw peer rejection score*) βασίστηκε στον αριθμό υποδείξεων που δόθηκαν σ' ένα παιδί σε απάντηση της ερώτησης: «ποια παιδιά θα ευχόσουν να μην ήταν στην τάξη

σας;». Η ακατέργαστη βαθμολόγηση της αποδοχής συνομηλίκου βασίστηκε στις υποδείξεις σε απάντηση των δύο ερωτήσεων: «Ποιός θα ήθελες να καθίσει δίπλα σου στην τάξη;» «ποιούς θα ήθελες να είχα, για καλύτερους σου φίλους;». Οι εκτιμήσεις αξιοπιστίας ήταν 0,86 για τη δημοτικότητα και 0,78 για την απόρριψη.

Η επιθετικότητα, όπως γίνεται αντιληπτή από το συνομήλικο, εκτιμήθηκε με 10 ερωτήσεις, που περιγράφουν επιθετικές-προκλητικές συμπεριφορές, οι οποίες συναντώνται συχνά στην τάξη ή στο χώρο παιχνιδιού. Ο συντελεστής άλφα για αυτά τα θέματα ήταν 0,96, ενώ η εκτίμηση αξιοπιστίας ήταν 0,85.

Επίσης συμπεριλήφθηκαν δύο επιπλέον κατηγορίες ερωτήσεων επιλογής συνομηλίκου, οι οποίες αφορούσαν στην εκτίμηση του αντικοινωνικού (εννιά ερωτήσεις) προσανατολισμού συμπεριφοράς. Αυτά ήταν παράλληλα θέματα (π.χ. θυμώνει εύκολα και διατηρεί την ψυχραιμία του) και αναφέρονταν σε πιο γενικούς τύπους συμπεριφοράς. (Πρόσθετες περιγραφές των ερωτήσεων για την εκτίμηση επιθετικότητας, κοινωνικότητας και αντικοινωνικότητας δίδονται στον πίνακα 1). Η εσωτερική συνοχή και αξιοπιστία εκτιμήθηκαν χωριστά για τις δύο ομάδες των ερωτήσεων. Για τις ερωτήσεις που αφορούσαν κοινωνικά προσανατολισμένη συμπεριφορά ο συντελεστής άλφα ήταν 0,94 και η αξιοπιστία ήταν 0,89. Για τις ερωτήσεις αντικοινωνικής συμπεριφοράς, οι τιμές αυτές ήταν αντίστοιχα 0,95 και 0,81.

Κοινωνιομετρική θέση

Ο προσδιορισμός της κοινωνιομετρικής θέσης βασίστηκε στο σχήμα των

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Περίληψη της υποδεικνυόμενης από συνομηλίκους περιγραφής συμπεριφοράς, η οποία χωρίζεται στις κατηγορίες της επιθετικότητας, αντικοινωνικής και κοινωνικής συμπεριφοράς

Επιθετική (συμπεριφορά)

Προκλητική (2). Παίρνει πράγματα άλλων, δίνει διαταγές σε άλλους.

Αμεση επιθετικότητα (4). Ξεκινά καβγάδες, σπρώχνει, ενοχλεί τους άλλους.

Εμμεση επιθετικότητα (4) Λέει άσχημα πράγματα, φτιάχνει ιστορίες, λέει ψέματα για άλλους, ρίχνει άγριες (βρώμικες) ματιές.

Αντικοινωνική

Ανεξέλεγκτη (3) Θυμώνει εύκολα, προκαλεί θυμό σε άλλους, μπλέκεται σε φασαρίες.

Μη συνεργατική (3) Εμποδίζει τους άλλους να κάνουν την δουλειά τους, δεν εργάζεται καλά σε ομάδα, δεν είναι καλός συνεργάτης.

Χωρίς κατανόηση (2) Σκέφτεται μόνο τον εαυτό του, δεν μοιράζεται πράγματα με άλλους, ούτε περιμένει τη σειρά του.

Κοινωνική

Ελεγχόμενη (3) Κρατά την ψυχραιμία του, αποφεύγει να θυμώνει τους άλλους, αποφεύγει τις φασαρίες.

Συνεργατική (3) Βοηθά στο να γίνουν τα πράγματα, εργάζεται καλά σε ομάδα, καλός συνεργάτης.

Με κατανόηση (2) Ενδιαφέρεται για τα δικαιώματα και τα αισθήματα των άλλων, μοιράζεται, περιμένει τη σειρά του.

Coie και συνεργατών (1982), αλλά χρησιμοποιήθηκε το επεικέστερο κριτήριο των Dodge, Coie, Pettit και Price (1990), ώστε να αυξηθεί ο αριθμός των υποκειμένων που περιλαμβάνονται στην ανάλυση. Τα ακατέργαστα σύνολα (*raw sums*) επιλογών για αποδοχή και απόρριψη μετατράπηκαν σε βαθμούς Z, χωριστά σε κάθε ομάδα τάξης. Ο βαθμός κοινωνικής προτίμησης (ΚΠ) είναι η διαφορά μεταξύ αποδοχής (Α) και απόρριψης (Δ), ενώ ο βαθμός κοινωνικής επίπτωσης (ΚΕ) είναι το άθροισμα αυτών των δύο τιμών. Οι βαθμοί ΚΠ και ΚΕ μετατράπηκαν σε βαθμούς Z για ολόκληρη την ομάδα και οι πέντε ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης διαμορφώθηκαν ως εξής:

Δημοφιλής: $A > 0,0, \Delta < 0,0, \text{ΚΠ} > 0,8$

Απορριπτέα: $A < 0,0, \Delta > 0,0, \text{ΚΠ} < -0,8$

Παραμελημένη: $A < 0,0, \Delta < 0,0, \text{ΚΕ} < -0,8$

Αμφιλεγόμενη: $A > 0,0, \Delta > 0,0, \text{ΚΕ} > 0,8$

Μεσαία: $-0,8 < \text{ΚΠ και ΚΕ} > 0,8$

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Για κάθε ερώτηση αξιολόγησης συνομηλίκου, ο αριθμός (*raw number*) των υποδείξεων που δόθηκαν σε κάθε παιδί μετατράπηκε σε ποσοστιαία αναλογία των δυνατών υποδείξεων μέσα στην τάξη. Οπου υπάρχει συνδυασμός δυο ή περισσότερων βαθμολογιών λαμβάνεται ο μέσος όρος των βαθμολογιών εκείνων των ερωτήσεων. Έτσι, οι τελικές βαθμολογίες για κάθε παιδί αντιπροσωπεύουν πάντα το

μέσο ποσοστό επί τοις εκατό για την ομάδα της τάξης του, που επιλέγει αυτό το παιδί, άσχετα από τον αριθμό των ερωτήσεων αξιολόγησης συνομηλίκου που εμπλέκονται. Αυτή η μέση ποσοστιαία βαθμολογία χρησιμοποιείται όταν γίνεται αναφορά σε στοιχεία περιγραφικής στατιστικής, όμως σε όλες τις στατιστικές αναλύσεις έχει χρησιμοποιηθεί η τετραγωνική ρίζα αυτής της βαθμολογίας για να ελαττωθεί.

Οι μικτές βαθμολογίες των πέντε κύριων μεταβλητών της έρευνας (δημοτικότητα, απόρριψη, επιθετικές συμπεριφορές και κοινωνικός προσανατολισμένος (και αντικοινωνικός προσανατολισμός) υποβλήθηκαν σε ανάλυση διακύμανσης για να γίνει δυνατή η σύγκριση των δύο επιπέδων σχολικής βαθμίδας. Δεν διαπιστώθηκε σημαντική επίδραση του επιπέδου σχολικής βαθμίδας σε καμιά από τις μεταβλητές ($p > .05$) και γι' αυτό το λόγο το επίπεδο σχολικής βαθμίδας δεν ελήφθη υπόψη στην ανάλυση.

Το πρώτο σύνολο αναλύσεων σύγκρινε τα βασικά ευρήματα που προέκυψαν από το παρόν ελληνικό δείγμα με εκείνα που προέκυψαν από τα δείγματα που περιγράφονται στη βιβλιογραφία.

Γι' αυτό το σκοπό, οι κλίμακες των επιθετικών συμπεριφορών, καθώς και του κοινωνικού και αντικοινωνικού προσανατολισμού υποδιαιρέθηκαν η καθεμιά σε υποσύνολα υποκειμενικά σχετιζόμενων θεμάτων. Αν και η εσωτερική συνέπεια είναι σε γενικές γραμμές υψηλή εντός καθεμιάς από τις κλίμακες, η υποκειμενική υποδιαίρεση από μια μέση αλληλοσυσχέτιση μεταξύ των θεμάτων ενός υποσυνόλου, ήταν υψηλότερη από τη μέση συσχέτιση αυτών των θεμάτων με όλα τα υπόλοιπα θέματα στην κλίμακα. Περιγραφικές ονομασίες έχουν δοθεί στα υποσύνολα θεμάτων για να διευκολυνθεί

η αναφορά σ' αυτά. Ο Πίνακας 1 καταγράφει αυτές τις ονομασίες και δίνει μία σύντομη περιγραφή των ερωτήσεων, που περιπλέκονται σε κάθε υποσύνολο.

Όταν οι υποδείξεις σε αγόρια και κορίτσια συγκρίθηκαν με καθένα από τα επιθετικά, κοινωνικά και αντικοινωνικά υποσύνολα, βρέθηκε ότι οι βαθμολογίες για τα αγόρια ήταν σε σημαντικό βαθμό υψηλότερες από εκείνες των κοριτσιών σε ό,τι αφορά τις κατηγορίες σχετικά με την προκλητική άμεση και έμμεση επιθετικότητα. Στις κατηγορίες αντικοινωνικού προσανατολισμού, όμως, αν και τα αγόρια επελέγησαν συχνότερα, η διαφορά ήταν σημαντική μόνο στην περίπτωση του υποσυνόλου που αφορούσε στην ανεξέλεγκτη συμπεριφορά. Και στις τρεις κατηγορίες κοινωνικού προσανατολισμού τα αγόρια και τα κορίτσια έλαβαν περίπου τον ίδιο αριθμό υποδείξεων (βλ. πίνακα 2).

Υποδείξεις δημοτικότητας και απόρριψης

Για ολόκληρο το δείγμα, οι επιλογές απόρριψης και δημοτικότητας παρουσίασαν συνάφεια που έφτανε το 0,25 ($p > .01$), αξία που πλησιάζει την τιμή 0,19, που αναφέρθηκε από τους Parkhurst και Asher (1992) και το 0,21 που αναφέρθηκε από τους Coie, Dodge και Coppotelli (1982), επιβεβαιώνοντας έτσι τη σχετική ανεξαρτησία των θετικών και αρνητικών αξιολογήσεων συνομηλίκου.

Κατέστη επίσης δυνατή η σύγκριση των συσχετίσεων ανάμεσα στις βαθμολογίες δημοτικότητας και απόρριψης, από τη μια πλευρά και διαφόρων περιγραφών συμπεριφοράς από την άλλη, με τις ήδη δημοσιευμένες διαπιστώσεις. Όπως μπορεί να δει κανείς στον πίνακα 3, οι

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Μέσοι όροι και ανάλυση διακύμανσης των βαθμολογιών υπόδειξης επιθετικότητας, αντικοινωνικών και κοινωνικών συμπεριφορών ως λειτουργία του φύλου

Κατηγορίες συμπεριφοράς	Αγόρια (n = 53)	Κορίτσια (n = 52)	Ανάλυση διακύμανσης Αποτέλεσμα
<i>Επιθετικότητα</i>			
Προκλητική	12.6	3.0	$F(1,96) = 25.66, p < .001$
Αμεση επιθετικότητα	7.8	3.3	$F(1,96) = 6.27, p < .02$
Εμμεση επιθετικότητα	10.8	3.6	$F(1,96) = 5.57, p = .02$
<i>Αντικοινωνική</i>			
Ανεξέλεγκτη	10.8	3.6	$F(1,96) = 4.18, p < .05$
Μη συνεργατική	17.14	11.9	$F(1,96) = 1.85, p > .10$
Χωρίς κατανόηση	12.6	6.4	$F(1,96) = 2.20, p > .10$
<i>Κοινωνική</i>			
Ελεγχόμενη	24.8	25.4	$F(1,96) = 0.26, p > .10$
Συνεργατική	30.1	31.5	$F(1,96) = 0.32, p > .10$
Με κατανόηση	26.1	26.9	$F(1,96) = 0.26, p > .10$

τύποι των συσχετίσεων εμφανίζονται εντελώς συγκρίσιμοι ως προς το ότι η απόρριψη σχετίζεται σε υψηλό βαθμό με περιγραφές αρνητικής συμπεριφοράς, ενώ η δημοτικότητα σχετίζεται σε υψηλό βαθμό με περιγραφές θετικής συμπεριφοράς. Θα πρέπει να σημειωθεί, όμως, ότι η ακριβής μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τον υπολογισμό κάθε μεταβλητής μπορεί να έχει καθοριστική επίδραση.

Στη συνέχεια, η προσοχή μας στράφηκε στον καθορισμό των συμπεριφορών των συνομηλίκων, που ασκούν επίδραση στις εκτιμήσεις αποδοχής και απόρριψης που κάνουν τα παιδιά στην Ελλάδα. Γι' αυτόν το σκοπό, οι συσχετίσεις προσδιορίστηκαν μεταξύ των βαθμολογιών υποδείξεων δημοτικότητας και των βαθμολογιών υποδείξεων απόρριψης, από τη μια πλευρά, και μεταξύ των βαθμολογιών κάθε κατηγορίας από την άλ-

λη, και παρουσιάζονται περιληπτικά στον πίνακα 4. Μέσα απ' αυτές τις συσχετίσεις γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι οι τύποι κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς σχετίζονται στενά με την υποδεικνυόμενη από συνομηλίκους δημοτικότητα (ερμηνεύοντας το 59% περίπου της μεταβλητότητας). Όμως, οι τύποι επιθετικής συμπεριφοράς και αντικοινωνικότητας ελάχιστα σχετίζονται με τη δημοτικότητα (ερμηνεύοντας μόνο το 4% της διακύμανσης) με εξαίρεση τη μη συνεργατική συμπεριφορά, η οποία είναι σε σημαντικό βαθμό αρνητικά συνδεδεμένη με τη δημοτικότητα. Οι εκτιμώμενες από συνομηλίκους επιθετικές και αντικοινωνικές συμπεριφορές σχετίζονται ουσιαστικά με την απόρριψη συνομηλίκου (εξηγώντας περίπου 46% και 44%, αντίστοιχα, της διακύμανσης). Η απόρριψη συνομηλίκου είναι επίσης σημαν-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Σύγκριση των συσχετίσεων μεταξύ Απόρριψης / Δημοτικότητας και επιλεγμένων συμπεριφορών που προέρχονται από υποδείξεις συνομηλίκων όπως αναφέρονται σε τρεις μελέτες

	Παρούσα* Αγόρ. & κορίτσια n = 105	Parkhurst & Asher (1992) Αγόρ. & κορίτσια n = 450	Coie et al (1982) Αγόρ. & κορίτσια n = 311
Απόρριψη και			
Ξεκινά καβγάδες**	.45	.55	.70
Διαταράσσει**	.50	.53	.78
Οξύθυμος	.39		.67
Συνεργάζεται**	-.36	-.43	-.31
Παραμένει ήρεμος	-.18		-.28
Δημοτικότητα και			
Ξεκινά καβγάδες	-.12	-.10	-.02
Διαταράσσει	-.22	-.04	-.07
Οξύθυμος	.01		.01
Συνεργάζεται	.57	.36	.51
Παραμένει ήρεμος	.71		.43
Δημοτικότητα και			
Απόρριψη	-.25	-.19	-.21

* Η παρούσα έρευνα χρησιμοποιεί ένα κάπως διαφορετικό μέτρο της δημοτικότητας και της απόρριψης από εκείνο που χρησιμοποίησαν οι Parkhurst & Asher (1992).

**Για τη δυνατότητα σύγκρισης με τα στοιχεία των Coie et al., τα στοιχεία σ' αυτόν τον πίνακα αντιπροσωπεύουν τους μέσους όρους των σχετικών θεμάτων ως εξής: Ξεκινά καβγάδες: ξεκινά καβγάδες, λέει άσχημα πράγματα, σπρώχνει. Διαταράσσει: Δεν εργάζεται καλά σε ομάδα, παρεμβαίνει στη δημιουργία των πραγμάτων, δεν μοιράζεται. Συνεργάζεται: εργάζεται καλά στην ομάδα, βοηθά στο να γίνουν τα πράγματα, μοιράζεται.

τικά συνδεδεμένη με κοινωνικά προσανατολισμένα χαρακτηριστικά, αν και αυτά αργότερα εξηγούν μόνο το 13% περίπου της μεταβλητότητας (βλ. πίνακα 4).

Ενα παρόμοιο γενικό σχήμα βρέθηκε όταν οι συσχετίσεις μεταξύ βαθμολογιών δημοτικότητας / απόρριψης συνομηλικού και επιθετικότητας, αντικοινωνικών και κοινωνικών βαθμολογιών υποσυνόλου, επαναπροσδιορίστηκαν χωριστά για αγόρια και κορίτσια. Περίληψη αυτών δίδεται από τις μεσαίες τιμές του σχήμα-

τος 1. Παρ' όλα αυτά ήταν εμφανείς οι παρακάτω διαφορές :

(1) Οι επιλογές απόρριψης των αγοριών σχετίζονται σε υψηλότερο βαθμό με βαθμολογίες των κατηγοριών της επιθετικότητας (μέσος $G_{\chi^2} = 0,71$) και αντικοινωνικότητας (μέσος $G_{\chi^2} = 0,65$) απ' ό,τι αυτές των κοριτσιών (μέσος $G_{\chi^2} = 0,45$ και στις δύο περιπτώσεις).

(2) Οι βαθμολογίες απόρριψης συνομηλικού και κοινωνικότητας σχετίζονται ουσιαστικότερα μεταξύ αγοριών (μέσος

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Περίληψη των συσχετίσεων μεταξύ υποδείξεων Δημοτικότητας / Απόρριψης και των κατηγοριών των εκτιμώμενων από συνομηλίκους επιθετικών, αντικοινωνικών και κοινωνικών συμπεριφορών

<i>Επιθετικές</i>	<i>Δημοτικότητα</i>	<i>Απόρριψη</i>
Προκλητική	-.12	.43**
Άμεση επιθετικότητα	-.19	.71**
Εμμέση επιθετικότητα	-.18	.65**
Μικτή	-.21	.68**
Ερμηνευμένη διακύμανση (διασπορά)	4%	46%
<i>Αντικοινωνικές</i>		
Ανεξέλεγκτη	-.12	.60**
Μη συνεργατική	-.42**	.61**
Χωρίς κατανόηση	-.05	.53**
Μικτή	-.21	.66**
Ερμηνευόμενη διακύμανση	4%	44%
<i>Κοινωνικές</i>		
Ελεγχόμενη	.81**	-.23*
Συνεργατική	.64**	-.49**
Με κατανόηση	.62**	-.24*
Μικτή	.77**	-.36**
Ερμηνευόμενη διακύμανση	59%	13%

* $p < .01$

** $p < .001$

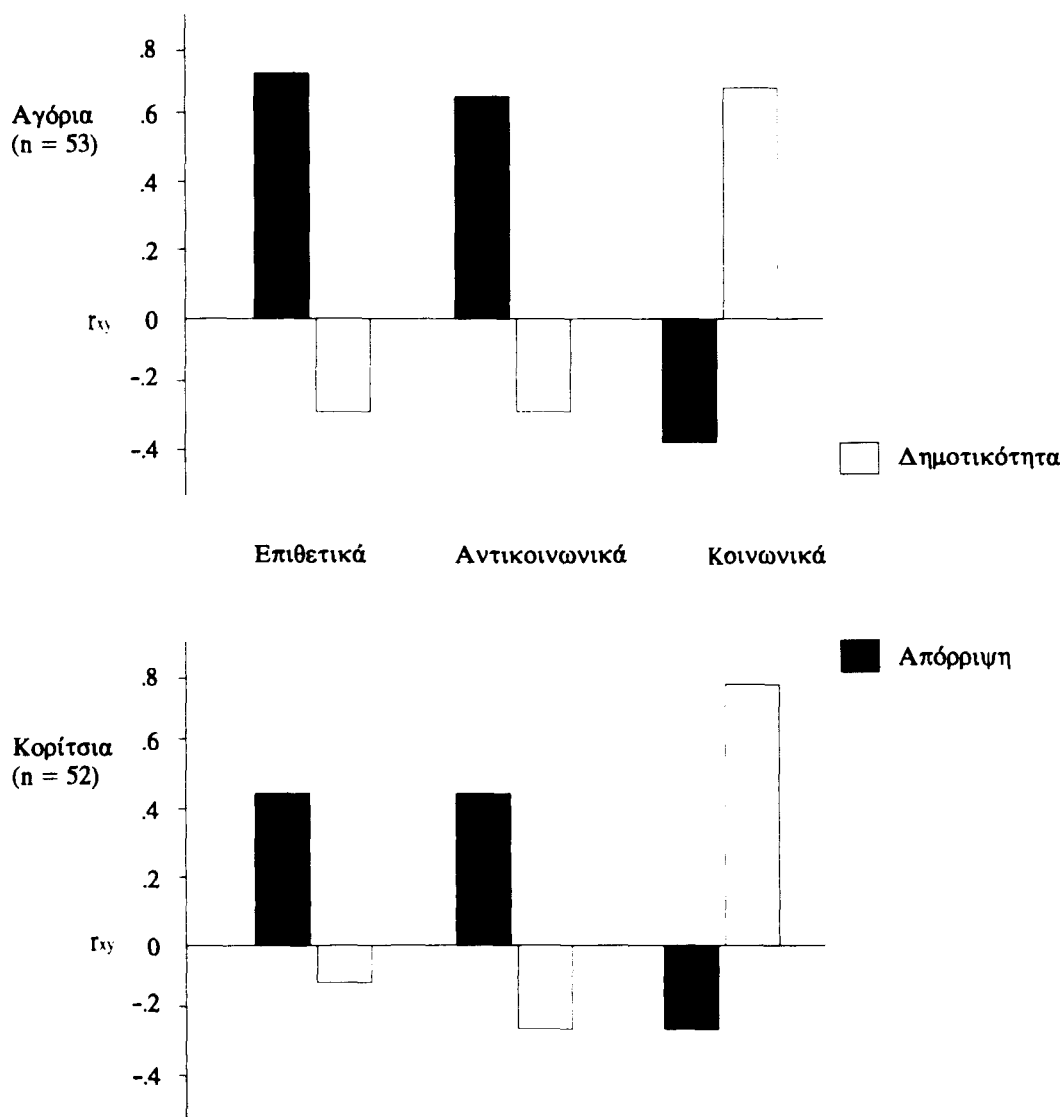
$\Gamma\chi\psi = 0,39$) απ' ό,τι μεταξύ κοριτσιών (μέσος $\Gamma\chi\psi = 0,26$).

(3) Οι επιλογές δημοτικότητας και οι βαθμολογίες κοινωνικότητας είναι υψηλότερα συνδεδεμένες μεταξύ κοριτσιών (μέσος $\Gamma\chi\psi = 0,74$) απ' ό,τι μεταξύ αγοριών (μέσος $\Gamma\chi\psi = 0,66$).

Ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης

Στη συνέχεια, η προσοχή μας στράφηκε προς τη δόμηση ενός «προφίλ» των εκτιμώμενων από συνομηλίκους συμπεριφορών, οι οποίες συνδέονταν με καθε-

μιά από τις ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης. Χρησιμοποιώντας το ελαστικό σημείο διακοπής του $+0,80$, όλα τα παιδιά θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε μια από τις πέντε ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης, διαμορφώνοντας την κατανομή που παρουσιάζεται στον πίνακα 5. Σ' αυτόν τον πίνακα εύκολα μπορεί να δει κανείς ότι υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κατανομών που βρέθηκαν από άλλους ερευνητές. Σε γενικές γραμμές, η κατανομή του παρόντος δείγματος είναι παρόμοια με τις άλλες ως προς το ό,τι το μεγαλύτερο ποσοστό στην ομάδα των «αμφιλεγόμενων».

ΣΧΗΜΑ. Συσχετίσεις μεταξύ βαθμολογιών δημοτικότητας ή απόρριψης και επιθετικών, αντι-κοινωνικών και κοινωνικών υποθεματικών βαθμολογιών για αγόρια και κορίτσια. Κάθε συσχέτιση αντιπροσωπεύει τη μέση αξία (τιμή) για όλα τα θέματα μέσα στα πλαίσια μιας κατηγορίας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Κατανομές των παιδιών σε κατηγορίες κοινωνιομετρικής θέσης σε τέσσερις ερευνητικές μελέτες

	Ποσοστό επί τοις εκατό των παιδιών σε κάθε κατηγορία				
	Δημοφιλείς	Απορριπτέοι	Παραμ/νοι	Αμφιλεγ/νοι	Δημοφιλείς
Παρούσα μελέτη	18%	20%	23%	5%	35%
Parker & Asher (1992)	21%	19%	23%	10%	27%
Kupersmidt & Coie (1990)	13%	17%	10%	5%	56%
Patterson, Kupersmidt & Coie (1990)	24%	23%	9%	15%	29%

Οι κατανομές των αγοριών και των κοριτσιών στις πέντε κοινωνιομετρικές κατηγορίες συγκρίθηκαν βάσει του τεστ χ^2 . Οι κατανομές αγοριών και κοριτσιών δεν διέφεραν σημαντικά στην παρούσα έρευνα ($\chi^2(4) = 8,42, 0,05 < p < 0,10$), αλλά αξίζει να σημειωθεί ότι τα κορίτσια απουσίαζαν παντελώς από την αμφιλεγόμενη ομάδα (0% των κοριτσιών, 8% των αγοριών), και ότι τα κορίτσια εμφάνισαν μεγαλύτερη αντιπροσώπευση στην παραμελημένη ομάδα (29% των κοριτσιών, 17% των αγοριών).

Η διάταξη των βαθμολογιών για τις πέντε κοινωνιομετρικές ομάδες σε χωριστά θέματα των τριών κλιμάκων δίδεται συνοπτικά στους Πίνακες 6, 7 και 8.

Τα δημοφιλή παιδιά έλαβαν υψηλότερες υποδείξεις συνομηλικού σε οκτώ από τις εννιά περιγραφές κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένων των: αποφεύγει να θυμώνει τους άλλους, κρατάει την ψυχραιμία του, αποτρέπει τις φασαρίες, ενδιαφέρεται για τα δικαιώματα και τα αισθή-

ματα των άλλων, εργάζεται καλά στα πλαίσια της ομάδας, διευκολύνει στο να γίνουν κάποια πράγματα και σέβεται τη σειρά του και μοιράζεται.

Τα δημοφιλή παιδιά έλαβαν τις χαμηλότερες επιλογές συνομηλικού σε επτά από τα δέκα θέματα επιθετικότητας και σε έξι από τα εννιά θέματα αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Η «απορριπτέα» ομάδα συγκέντρωσε τις υψηλότερες βαθμολογίες επιλογής σε τρεις από τις δέκα περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς και κατείχε την υψηλότερη θέση απ' όλες τις ομάδες εκτός από την αμφιλεγόμενη με δέκα στις δέκα περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς. Η ίδια ομάδα έλαβε επίσης τις υψηλότερες υποδείξεις σε έξι από τις εννιά περιγραφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, συμπεριλαμβανομένων των: δεν αντεπεξέρχεται επαρκώς στο χειρισμό διαπροσωπικών προβλημάτων, σκέπτεται μόνο τον εαυτό του, αποδίδει ανεπαρκώς στα πλαίσια της ομάδας, παρεμποδίζει την πραγματοποίηση κάποιων πραγ-

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Βαθμολογίες για τις πέντε ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης όσον αφορά την υποδεικνυόμενη από συνομηλίκους επιθετικότητα*

Περιγρ. συμπεριφοράς	(ΧΑΜΗΛΟΣ μέσος)	Διαδοχή μέσων		(ΥΨΗΛΟΣ μέσος)	
Δεν υπακούει	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Ξεκινά καβγάδες	Δημοφιλείς	Παραμελ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Αγρια βλέματα (βρώμικα)	Παραμελ.	Δημοφ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Ασχημα πράγματα	Δημοφιλείς	Παραμ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Φασαρίες	Παραμελ.	Δημοφ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Ιστορίες/ψέμματα	Δημοφιλείς	Παραμ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Παίρνει πράγματα	Δημοφιλείς	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Ενοχλεί τους άλλους	Παραμελ.	Δημοφ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Δίνει διαταγές	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Απορ.	Αμφιλεγ.
Σπρώχνει	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Απορ.	Αμφιλεγ.

* Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι υπήρχε σημαντική συνολική διαφοροποίηση ($p < .001$) μεταξύ των μέσων όρων των πέντε κοινωνιομετρικών ομάδων σε καθεμία από τις δέκα συμπεριφοριστικές περιγραφές

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Βαθμολογίες για τις πέντε ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης όσον αφορά τις υποδεικνυόμενες από συνομηλίκους αντικοινωνικές συμπεριφορές*

Περιγρ. συμπ/ράς	(ΧΑΜΗΛΟΣ μέσος)	Διαδοχή μέσων		(ΥΨΗΛΟΣ μέσος)	
Προκαλεί θυμό σε άλλους	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Απορ.	Αμφιλεγ.
Θυμώνει εύκολα	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Απορ.	Αμφιλεγ.
Προξενεί φασαρίες	Παραμελ.	Δημοφ.	Μεσαίοι	Απορ.	Αμφιλεγ.
Διαπροσωπικές σχέσεις	Παραμελ.	Μεσαίοι	Δημοφ.	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Σκέφτεται μόνο τον εαυτό του	Παραμελ.	Δημοφ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Απόδοση σε ομάδα	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Διαταράσσει	Δημοφιλείς	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Κακός σύντροφος	Δημοφιλείς	Μεσαίοι	Παραμ.	Αμφιλ.	Απορριπτ.
Δεν μοιράζεται	Δημοφιλείς	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφ.	Απορριπτ.

* Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι υπήρχε σημαντική συνολική διαφοροποίηση ($p < .05$) μεταξύ των μέσων όρων των πέντε κοινωνιομετρικών ομάδων σε καθεμία από τις εννιά συμπεριφοριστικές περιγραφές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Βαθμολογίες για τις πέντε ομάδες κοινωνιομετρικής θέσης όσον αφορά τις υποδεικνυόμενες από συνομηλίκους προκοινωνικές συμπεριφορές*

Περιγρ. συμ/ράς	(ΧΑΜΗΛΟΣ μέσος)	Διαδοχή μέσων			(ΥΨΗΛΟΣ μέσος)
Δεν θυμώνει	Απορριπτ.	Αμφιλ.	Παραμελ.	Μεσαίοι	Δημοφιλείς
Κρατά την	Απορριπτ.	Αμφιλ.	Παραμελ.	Μεσαίοι	Δημοφιλείς
ψυχραιμία του	Παραμελ.	Απορ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Αποτρέπει φασαρίες	Παραμελ.	Απορ.	Μεσαίοι	Δημοφ.	Αμφιλεγ.
Καλές διαπροσωπικές σχέσεις	Απορριπτ.	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Με έγνοια για τους άλλους	Απορριπτ.	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Καλός σε ομάδα	Απορριπτ.	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Βοηθάει	Απορριπτ.	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Καλός σύντροφος	Απορριπτ.	Παραμ.	Μεσαίοι	Αμφιλ.	Δημοφιλείς
Περιμένει τη σειρά του	Απορριπτ.	Παραμ.	Αμφιλ.	Μεσαίοι	Δημοφιλείς

* Η ανάλυση διακύμανσης έδειξε ότι υπήρχε σημαντική συνολική διαφοροποίηση ($p < .001$) μεταξύ των μέσων όρων των πέντε κοινωνιομετρικών ομάδων σε κάθε μία από τις εννιά συμπεριφορισιακές περιγραφές.

μάτων και δεν μοιράζεται με άλλους ούτε περιμένει τη σειρά του. Η απορριπτέα ομάδα έλαβε τις λιγότερες υποδείξεις σε επτά από τις εννιά περιγραφές κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς.

Τα αμφιλεγόμενα παιδιά συγκέντρωσαν τις υψηλότερες βαθμολογίες υπόδειξης συνομηλίκου σε επτά από τις δέκα περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς και σε τρεις από τις εννιά αντικοινωνικές συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων των: προκαλεί θυμό στους άλλους, είναι οξύθυμος και μπλέκεται σε φασαρίες. Όσον αφορά την κοινωνικά προσανατολισμένη συμπεριφορά, τα αμφιλεγόμενα παιδιά έλαβαν τις υψηλότερες βαθμολογίες στο ότι τα βγάζουν ικανοποιητικά πέρα με διαπροσωπικά προβλήματα και συχνά ελάμβαναν τη δεύτερη βαθμολογική θέση μόνο μετά από τα δημοφιλή παιδιά.

Οι βαθμολογίες υπόδειξης των παραμελημένων παιδιών ήταν οι χαμηλότερες απ' όλες τις ομάδες σε τρεις περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς, τρεις περιγραφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς και περιγραφές κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις σημείωσαν βαθμολογίες μόλις πάνω ή μόλις κάτω από τη μεσαία ομάδα.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η εστίαση της προσοχής της παρούσας έρευνας σε μια πολιτισμική ομάδα διαφορετική από εκείνες που υπήρξαν αντικείμενο μελέτης των περισσότερων προηγούμενων ερευνών, που αφορούσαν στις σχέσεις συνομηλίκων μεταξύ παιδιών, καθιστά φανερή την ανάγκη να εξακριβωθεί σε ποιο βαθμό οι παρατηρού-

μενες βασικές σχέσεις μεταξύ κοινωνιομετρικών μετρήσεων και συμπεριφοράς μπορούν να συγκριθούν με εκείνες που αναφέρονται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Το γεγονός ότι δεν υπήρξαν καθόλου διαφορές μεταξύ των παιδιών της Γ' και της Δ' Δημοτικού ως προς τις εκτιμώμενες από συνομηλίκους επιθετικές, αντικοινωνικές και κοινωνικές συμπεριφορές, βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τις διαπιστώσεις πλήθους ερευνών, οι οποίες μάλιστα περιελάμβαναν ένα ευρύτερο φάσμα ηλικιών (για παράδειγμα, Coie et al, 1982).

Στα πλαίσια της ακόλουθης συζήτησης, συμπεριλάβαμε τα βαθμολογικά σχήματα τόσο των κατηγοριών όσο και της κάθε έρευνας χωριστά.

Υπήρξαν εμφανείς διαφορές φύλου όσον αφορά τα αρνητικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς. Αξίζει, όμως, να αναφερθεί ότι τέτοιες διαφορές ήταν ευδιάκριτες μόνο για συγκεκριμένες επιθετικές συμπεριφορές, όπου οι συνομήλικοι καταλόγιζαν στα αγόρια συχνότερα απ' ό,τι στα κορίτσια πράξεις και ενέργειες, όπως το να παίρνουν πράγματα των άλλων, να ξεκινούν καυγάδες, να πειράζουν τους άλλους και να λένε άσχημα πράγματα για άλλους. Όσον αφορά γενικότερα αντικοινωνικά χαρακτηριστικά, οι διαφορές ήταν λιγότερο εμφανείς, καθώς τα αγόρια βαθμολογούνταν σε σημαντικό βαθμό υψηλότερα από τα κορίτσια μόνο στην κατηγορία που αφορούσε τις ανεξέλεγκτες συμπεριφορές (θυμώνει εύκολα, προκαλεί θυμό σε άλλους). Αγόρια και κορίτσια έλαβαν παρόμοιες βαθμολογίες υπόδειξης όσον αφορά τις κοινωνικά προσανατολισμένες συμπεριφορές, οι οποίες συμπεριλαμβάνουν: παροχή βοήθειας για να γίνει κάτι, ικανοποιητική εργασία σε ομαδικά πλαίσια, και σεβασμό των δικαιωμάτων και των αισθημάτων των άλλων.

Όπως και σε προηγούμενες έρευνες, μεταξύ θετικών (δημοτικότητα) και αρνητικών (απόρριψη) υποδείξεων βρέθηκε να υπάρχει μια ελάχιστη αρνητική συσχέτιση, γεγονός που δείχνει ότι είναι δυνατός ο χειρισμός τους ως σχεδόν ανεξάρτητων διαστάσεων.

Μετά την εύρεση των συντελεστών συσχέτισης μεταξύ των βαθμολογιών δημοτικότητας / απόρριψης και των υποθεματικών βαθμολογιών της εκτιμώμενης από συνομηλίκους επιθετικής, αντικοινωνικής και κοινωνικής συμπεριφοράς. Η υψηλότερη δημοτικότητα σχετιζόταν με υψηλότερες υποδείξεις και στα τρία θέματα κοινωνικής συμπεριφοράς (ελεγχόμενη, συνεργατική και με ενσυναίσθηση (empathic) αλλά δεν παρουσίαζε καμιά απολύτως σχέση με επιθετικές συμπεριφορές, και περιορισμένη σχέση με αντικοινωνικές (μόνο μη-συνεργατικές) συμπεριφορές. Από την άλλη πλευρά, η μεγαλύτερη απόρριψη σχετιζόταν με υψηλότερες υποδείξεις στις τρεις κατηγορίες επιθετικής συμπεριφοράς (προκλητική, άμεσα επιθετική και έμμεσα επιθετική), και στις τρεις κατηγορίες αντικοινωνικής συμπεριφοράς (ανεξέλεγκτη, μη συνεργατική και χωρίς κατανόηση για τους άλλους). Επιπλέον, η μεγαλύτερη απόρριψη σχετιζόταν σε σημαντικό βαθμό με χαμηλότερες βαθμολογίες στις κατηγορίες της κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς. Έτσι, οι εκτιμήσεις των νεαρών ατόμων όσον αφορά την αποδοχή φαίνεται να βασίζονται στην παρουσία θετικών χαρακτηριστικών κοινωνικά προσανατολισμένης συμπεριφοράς, ενώ οι κρίσεις τους όσον αφορά την απόρριψη φαίνεται να βασίζονται στην παρουσία επιθετικών και αντικοινωνικών συμπεριφορών και στην απουσία κοινωνικών χαρακτηριστικών.

Γι' αυτό το τελευταίο στοιχείο, όπως

επισημαίνουν οι Coie και συνεργάτες (1990), υπάρχει ανεπαρκής ερευνητική απόδειξη. Λόγω του ότι η παρούσα μελέτη χρησιμοποίησε παράλληλες περιγραφές κοινωνικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς, μπορέσαμε να αντλήσουμε ένα κάπως ισχυρότερο επιχείρημα από εκείνα των Parkhurst και Asher (1992) και του Shantz (1986).

Μολονότι, σε γενικές γραμμές, τα αρνητικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς σχετίζονται με απόρριψη συνομηλίκου, βάσει των παρόντων στοιχείων η σχέση μεταξύ επιθετικότητας και απόρριψης βρέθηκε να είναι ισχυρότερη μεταξύ αγοριών.

Και ενώ τα θετικά χαρακτηριστικά συμπεριφοράς σχετίζονται γενικώς με την αποδοχή συνομηλίκου, αυτή η σχέση βρέθηκε να είναι πιο ισχυρή ανάμεσα στα κορίτσια. Αυτά τα ευρήματα στηρίζουν την υπόθεση που προτάθηκε από τους Coie και Whilby (1986, στο Coie et al, 1991), ότι η επιθετικότητα παίζει ένα κάπως πιο σημαντικό ρόλο στον καθορισμό της θέσης στα αγόρια, ενώ η κοινωνική συμμετοχή, και ειδικά η συνεργατικότητα, είναι σχετικά πιο κεντρική για τη θέση των κοριτσιών. Επίσης τα ευρήματά μας βρίσκονται σε αρμονία με τα ευρήματα που υποδεικνύουν ότι ενώ τα απορριπτέα αγόρια μπορούν να διαιρεθούν σε κάποιες περισσότερες και λιγότερο αποκλίνουσες ομάδες βασισμένες στην επιθετικότητα (French, 1988), τα απορριπτέα κορίτσια μπορούν να διαιρεθούν μόνο με βάση αποτραβηγμένες και αγχώδεις συμπεριφορές (French, 1990).

Όταν τα νεαρά άτομα ταξινομήθηκαν σε ομάδες ανάλογα με την κοινωνιομετρική τους θέση, η κατανομή του παρόντος δείγματος βρέθηκε να είναι παρόμοια με εκείνες των δειγμάτων των Αμερικανών νεαρών ατόμων ως προς το ότι το

μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών ταξινομήθηκαν ως «μεσαία» και το μικρότερο ποσοστό ταξινομήθηκαν ως «αμφιλεγόμενα». Αν και δεν έχει δοθεί μεγάλη προσοχή στις πραγματικές κατανομές των νεαρών ατόμων στις κατηγορίες κοινωνικής θέσης, παραμένει ανοιχτό για μελλοντική έρευνα το θέμα ότι στο παρόν δείγμα κανένα κορίτσι δεν ταξινομήθηκε ως «αμφιλεγόμενο».

Με βάση τις υποδείξεις των νεαρών ατόμων για συνομηλίκους, που ανταποκρίνονταν σε ποικίλες θετικές και αρνητικές περιγραφές συμπεριφοράς, κατέστη δυνατή η δόμηση των ακόλουθων «προφίλ» των ομάδων κοινωνιομετρικής θέσης.

Τα δημοφιλή παιδιά έλαβαν υψηλότερες υποδείξεις συνομηλίκων στα περισσότερα κοινωνικά θέματα, συμπεριλαμβανομένων των συμπεριφορών που σχετίζονταν με τον έλεγχο εαυτού, τη συνεργατικότητα, την έγνοια για τους άλλους, και την εργασία σε ομαδικά πλαίσια. Επίσης ήταν απίθανο να υποδειχθούν για οποιαδήποτε επιθετική ή αντικοινωνική συμπεριφορά.

Η «απορριπτέα» ομάδα συγκέντρωσε τις υψηλότερες βαθμολογίες υπόδειξης σε τρεις από τις τέσσερις περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς και είχε την υψηλότερη βαθμολογία από όλες τις ομάδες εκτός από την «αμφιλεγόμενη» με δέκα στις δέκα περιγραφές επιθετικής συμπεριφοράς. Επίσης έλαβαν τις υψηλότερες υποδείξεις σε αντικοινωνικές συμπεριφορές που αφορούσαν την έλλειψη έγνοιας για τους άλλους, τη φτωχή ομαδική απόδοση και την τάση να προξενούν προβλήματα. Τα απορριπτέα παιδιά ήταν απίθανο να υποδειχθούν για προκοινωνικές συμπεριφορές.

Τα «αμφιλεγόμενα» παιδιά σημείωσαν τις υψηλότερες βαθμολογίες υπόδειξης

συνομηλικού στις περισσότερες επιθετικές συμπεριφορές και σε αντικοινωνικές συμπεριφορές που σχετίζονταν με τον αυτοέλεγχο, την πρόκληση θυμού σε άλλα παιδιά και τη γενική πρόκληση προβλημάτων. Στην κοινωνικά προσανατολισμένη συμπεριφορά, έλαβαν τις υψηλότερες βαθμολογίες επειδή χειρίζονταν ικανοποιητικά τα διαπροσωπικά προβλήματα, και σημείωσαν βαθμολογίες λίγο χαμηλότερες από εκείνων των δημοφιλών παιδιών σε συμπεριφορές που είχαν να κάνουν με το ενδιαφέρον για τους άλλους και την καλή απόδοση σε ομαδικά πλαίσια.

Τα μεσαία παιδιά ήταν με ομοιόμορφο τρόπο κατανεμημένα πάνω ή πολύ κοντά στο μέσο της κατανομής για κάθε περιγραφή συμπεριφοράς, ενώ τα παραμελημένα παιδιά ήταν κατανεμημένα είτε λίγο πιο πάνω είτε λίγο πιο κάτω.

Αυτά τα «προφίλ» συμφωνούν πλήρως με εκείνα που παρουσιάζονται από πλήθος ερευνητών (Coie and Dodge 1988, Coie and Dodge 1983, Coie and Kupersmidt 1983, Dodge, Coie and Brakke, 1982), οι οποίοι επισημαίνουν ότι τα δημοφιλή και τα απορριπτέα παιδιά επιδεικνύουν αντίθετα σχήματα συμπεριφοράς, και ότι τα «αμφιλεγόμενα» παιδιά μοιράζονται την υψηλή τους θέση όσον αφορά τις επιθετικές και τις αντικοινωνικές συμπεριφορές με τα «απορριπτέα» παιδιά, και όσον αφορά τις κοινωνικές συμπεριφορές με τα «απορριπτέα» παιδιά, και όσον αφορά τις κοινωνικές συμπεριφορές με τα «δημοφιλή» παιδιά. Τα αποτελέσματα της παρούσας ανάλυσης προσελκύουν το ενδιαφέρον γιατί αφορούν μεγαλύτερη ποικιλία συμ-

περιφορών και περιλαμβάνουν παράλληλες περιγραφές κοινωνικής και αντικοινωνικής συμπεριφοράς.

Η σύγχρονη έρευνα των σχέσεων μεταξύ συνομηλικών έχει δείξει ότι οι διαφοροποιήσεις τόσο στις κοινωνικές όσο και στις επιθετικές αντικοινωνικές συμπεριφορές έχουν σημαντικές επιπτώσεις για την αποδοχή μεταξύ συνομηλικών. Σε γενικές γραμμές, η παρούσα έρευνα διαπίστωσε ελάχιστες ενδείξεις για ύπαρξη διαφορών μεταξύ των παιδιών της Ελλάδας και της Αμερικής, παρέχοντας έτσι ερείσματα για τη γενίκευση των εξής στοιχείων μεταξύ των παιδιών του δημοτικού σχολείου: (α) των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα κατά τη δημιουργία των σχέσεων συνομηλικών, (β) τη σχετική σπουδαιότητα των επιθετικών συμπεριφορών για τον καθορισμό της θέσης στα αγόρια και εκείνης των κοινωνικών συμπεριφορών για τον καθορισμό της θέσης στα κορίτσια, και (γ) τη συμβολή των χαρακτηριστικών κοινωνικής συμπεριφοράς στον προσδιορισμό τόσο της αποδοχής όσο και της απόρριψης μεταξύ συνομηλικών. Ελπίζουμε ότι τα ευρήματα αυτά θα χρησιμεύσουν ως σημαντικό θεμέλιο για τη συνέχιση της έρευνας πάνω στις σχέσεις συνομηλικών μεταξύ παιδιών, ιδιαίτερα προς τις εξής κατευθύνσεις. (1) Τον εντοπισμό των παιδιών που έχουν τώρα προβλήματα στις σχέσεις τους με συνομηλικούς και εκείνων που αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο για κατοπινά προβλήματα προσαρμογής, και (2) το σχεδιασμό και τη λειτουργία άσκησης σε κοινωνικές δεξιότητες, με τα οποία θα γίνεται ατομική παρέμβαση σε περιπτώσεις παιδιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Boivin M. & Bégin G. Peer status and self-perception among early elementary school children: The case of the rejected children. *Child Development*, 1989, 60, 591-596.
- Cantrell V.L. & Prinz F.J. Multiple perspectives of rejected, neglected and accepted children: Relationship between sociometric status and behavioral characteristics. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1985, 53, 884-889.
- Carlson C.L., Lahey B.B. & Neeper R. Peer assessment of the social behavior of accepted, rejected and neglected children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1984, 12, 189-198.
- Coie J.D. & Dodge K.A. Continuities and changes in children's social status: A five-year longitudinal study. *Merrill-Palmer Quarterly*, 1983, 29, 261-282.
- Coie J.D. & Dodge K.A. Multiple sources of data on social behavior and social status in the school: A cross-age comparison. *Child Development*, 1988, 59, 815-829.
- Coie J.D., Dodge K.A. & Coppotelli H. Dimensions and types of social status: A cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 1982, 18, 557-571.
- Coie J.D., Dodge K.A. & Kupersmidt J. Peer group behavior and social status. In S.R. Asher & J.D. Coie (Eds), *Peer rejection in childhood*. New York: Cambridge University Press, 1990.
- Coie J.D., Dodge K.A., Terry R. & Wright V. The role of aggression in peer relations: An analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child Development*, 1991, 62, 812-826.
- Coie J.D. & Kupersmidt J.B. A behavioral analysis of emerging social status in boys' groups. *Child Development*, 1983, 54, 1400-1416.
- Coie J.D., Lochman J.E., Terry R. & Hyman C. (in press). Predicting early adolescent disorder from aggression and peer rejection. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* (In press).
- Denham S.A., McKinley M., Couchoud E.A. & Holt R. Emotional and behavioral predictors of preschool peer ratings. *Child Development*, 1990, 61, 145-1152.
- Dodge K.A. Behavioral antecedents of peer social status. *Child Development*, 1983, 54, 1386-1399.
- Dodge K.A., Coie J.D. & Brakke N.P. Behavior patterns of socially rejected and neglected preadolescents: The roles of social approach and aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 1982, 10, 389-410.
- Dodge K.A., Coie J.D., Pettit G.S. & Price J.M. Peer status and aggression in boys' groups: Developmental and contextual analyses. *Child Development*, 1990, 61, 1289-1309.
- Eron L.D. Parent-child interaction, television violence, and aggression of children. *American Psychologist*, 1982, 37, 97-211.
- French D.C. Heterogeneity of peer-rejected boys: Aggressive and non aggressive subtypes. *Child Development*, 1988, 59, 976-985.
- French D.C. Heterogeneity of peer-rejected girls. *Child Development*, 1990, 61, 2028-2031.
- Goldman J., Corsini D. & DeUrioste R. Implications of positive and negative sociometric status for assessing the social competence of young children. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1980, 1, 209-220.
- Kupersmidt J.B. & Coie J.D. Preadolescent peer status, aggression, and school adjustment

as predictors of externalizing problems in adolescence. *Child Development*, 1990, 61, 1350-1362.

Ladd G.W. Social networks of popular, average and rejected children in school settings. *Merrill-Palmer Quarterly*, 1983, 29, 283-307.

Ladd G.W. Having friends, keeping friends, making friends, and being liked by peers in the classroom: Predictors of children's early school adjustment? *Child Development*, 1990, 61, 1081-1100.

Parker J.G. & Asher S.R. Peer relations and later personal adjustment: Are low-accepted children at risk? *Psychological Bulletin*, 1987, 102, 357-389.

Parkhurst J.T. & Asher S.R. Peer rejection in middle school: Subgroup differences in behavior, loneliness and interpersonal concerns. *Developmental Psychology*, 1992, 28, 231-241.

Patterson C.J., Kupersmidt J.B. & Griesler P.C. Children's perceptions of self and of relationships with others as a function of sociometric status. *Child Development*, 1990, 61, 1335-1349.

Pettit G.S., Bakshi A., Dodge K.A. & Coie J.D. The emergence of social dominance in young boy's play groups: Developmental differences and behavioural correlates. *Developmental Psychology*, 1990, 26, 1017-1025.

Shantz D.W. Conflict, aggression, and peer status: An observational study. *Child Development*, 1986, 57, 1322-1332.

Smith P.K. & Cowie H. *Understanding children's development*. Oxford, Basil Blackwell 1988.

Walder L.O., Abelson R., Eron L.D., Banta T.J. & Laulicht J.H. Development of a peer rating measure of aggression. *Psychological Reports*, 1961, 9, 497-556.

Wasik B.H. Sociometric measures and peer descriptions of kindergarten children: A study of reliability and validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, 1987, 16, 218-224.

Wright J.C., Giammarino M. & Parad H.W. Social status in small groups: Individual-group similarity and the social "misfit". *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986, 50, 523-636.